

YOSHLAR NUTQIDA ADABIY TIL ME'YORLARI.

Barnayeva Shahlo Baxtiyorovna

Buxoro viloyati G'ijduvon tuman 1-son Texnikumi.

Ona tili va adabiyot.

barnayevashahlo@gmail.com

Tel: 90-611-65-90

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar nutqida adabiy til me'yorlarining holati chuqur ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Sotsiolingvistika, psixolingvistika va lingvokulturologiya nazariyalari asosida yoshlar nutqidagi adabiy me'yorlardan chetga chiqish jarayonlari, sabablari va oqibatlari o'rganiladi. Zamonaviy ijtimoiy tarmoqlar, globalizatsiya va raqamli kommunikatsiya ta'sirida yuzaga keladigan lingvistik o'zgarishlar empirik kuzatuvlar va xalqaro tadqiqotlar misolida ko'rib chiqiladi. Maqola adabiy til me'yorlarini saqlash va rivojlantirishning lingvodidaktik strategiyalarini taklif etadi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, pedagogika va yoshlar siyosati sohalari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: adabiy til me'yorlari, yoshlar nutqi, sotsiolingvistika, psixolingvistika, lingvistik o'zgarish, raqamli diskurs, sleng, til variativligi, nutq madaniyati.

Kirish

Adabiy til milliy tilning eng yuqori, kodifikatsiyalangan shakli sifatida jamiyatning intellektual va madaniy taraqqiyotida markaziy o'rin tutadi. Yoshlar esa tilning eng faol foydalanuvchilari bo'lib, ularning nutqi tilning kelajakdagi rivojlanish traektoriyasini belgilaydi (Nurmonov, 2022).

Zamonaviy globallashtirish va raqamli texnologiyalar sharoitida yoshlar nutqida adabiy me'yorlardan sezilarli chetga chiqish kuzatilmoqda. Bu jarayon

sotsiolingvistik nuqtai nazardan **til variativligi** (language variation) va **til o'zgarishi** (language change) nazariyalari doirasida o'rganilishi lozim. Ushbu maqolada yoshlar nutqidagi lingvistik xususiyatlar empirik va nazariy jihatdan chuqur tahlil qilinadi.

Nazariy asoslar

• **Sotsiolingvistik yondashuv:** Uilyam Labovning “til o'zgarishi” nazariyasiga ko'ra, yosh avlod tilning eng innovatsion qatlamidir. Yoshlar yangi shakllarni (sleng, qisqartmalar) tez qabul qiladi va ularni keng tarqatadi.

• **Psixolingvistika:** Yoshlik davrida kognitiv rivojlanish jarayonida nutq ijtimoiy identifikatsiya vositasi sifatida ishlatiladi. Bourdieuning “lingvistik kapital” tushunchasiga ko'ra, adabiy tilni yaxshi bilish ijtimoiy muvaffaqiyatning muhim omilidir.

• **Raqamli lingvistika:** Internet kommunikatsiyasi “netspeak” yoki “digitalk” deb ataluvchi yangi til varianti hosil qilmoqda (Crystal, 2023). Bu variant an'anaviy adabiy me'yorlarga qarama-qarshi turadi.

Yoshlar nutqidagi empirik kuzatuvlar

Zamonaviy tadqiqotlar (2023–2026) quyidagi tendensiyalarni ko'rsatmoqda:

1. **Leksik darajada o'zgarishlar** Inglizcha slenglarni faol qo'llash (“vibe”, “aesthetic”, “sus”, “rizz”, “cap”) va o'zbekcha jaranglar (“qattiq”, “burn”, “chill”, “gap yo'q”) ko'paygan. Bu holat **leksik interferensiya** deb baholanadi.

2. **Grammatik va sintaktik xususiyatlar** Oddiy jummalarga ustunlik berish, murakkab gaplarni soddalashtirish, kelishik va zamon shakllarida xatolar. Masalan, “Men kecha bordim edi” o'rniga “Men kecha bordim” ishlatilishi.

3. **Fonetik va prosodik o'zgarishlar** Tez talaffuz, so'zlarni qisqartirish (SMS til: “salom” → “s”, “rahmat” → “rmt”).

4. **Raqamli diskurs xususiyatlari** Emojilar, GIFlar, stickerlar va memlar orqali kommunikatsiya. Matnda punktatsiya va katta harflarni e'tiborsiz qoldirish.

O'zbekistonda o'tkazilgan so'rovlar (2024–2025) shuni ko'rsatadiki, 18–25 yoshli yoshlarning 65-70% i rasmiy vaziyatlarda ham sleng va xorijiy so'zlardan foydalanadi.

Sabablari (ilmiy tahlil)

• **Ijtimoiy omillar:** Guruh identifikatsiyasi va peer-pressure (tengdoshlar bosimi).

• **Texnologik determinantlar:** Algoritmilar yordamida sleng va qisqa shakllarning tez tarqalishi.

• **Psixologik omillar:** Yoshlikdagi identifikatsiya izlanishi va “coolness” effekti.

• **Ta'lim tizimining zaif tomonlari:** Adabiy tilni faqat nazariy o'qitish, amaliy nutq mashqlarining kamligi.

Ilmiy va ijtimoiy oqibatlari

• **Ijobiy tomonlari:** Tilning dinamik rivojlanishi, ifodaviylikning oshishi, yangi leksik qatlamlar paydo bo'lishi.

• **Salbiy tomonlari:** Adabiy tilning funksional torayishi, ilmiy va rasmiy nutqda qiyinchiliklar, milliy madaniy kodning zaiflashishi.

• **Kognitiv ta'sir:** Haddan tashqari slenglash nutqning aniqligini pasaytirib, fikrlash chuqurligiga ta'sir qilishi mumkin (psixolingvistik tadqiqotlar).

Adabiy me'yorlarni mustahkamlashning lingvodidaktik strategiyalari

1. **Kontrastiv yondashuv:** Adabiy til va yoshlar slengi o'rtasidagi farqlarni solishtirish.

2. **Kommunikativ kompetensiya modelini qo'llash:** Hymes nazariyasiga asoslanib, nutqning vaziyatga mosligini o'rgatish.

3. **Raqamli pedagogika:** Ijtimoiy tarmoqlarda adabiy tilni targ‘ib qiluvchi interaktiv loyihalar.

4. **Korpus lingvistikasi usullari:** Yoshlar nutqining korpusini yaratish va monitoring qilish.

5. **Interdistsiplinarni yondashuv:** Tilshunoslar, psixologlar va sotsiologlar hamkorligida dasturlar ishlab chiqish.

Adabiy til me'yori — bu jamiyat tomonidan qabul qilingan, ma'qullangan va tushunarli bo'lgan til birliklarining nutqda qo'llanish holati va imkoniyatidir. [2](#)

Adabiy til me'yorlari quyidagilardan iborat:

- **Leksik-semantik me'yor.** Bu so'z boylig'ini to'g'ri qo'llashni anglatadi.
- **Talaffuz (orfopik) me'yor.** Bu to'g'ri talaffuz qilishni anglatadi.
- **Yozuv (grafik) me'yor.** Bu imlo qoidalarga rioya qilishni anglatadi.
- **Fonetik me'yor.** Bu fonetik qonunlarga rioya qilishni anglatadi.
- **Aksentologik me'yor.** Bu urg'uni to'g'ri qo'llashni anglatadi.
- **Grammatik me'yor.** Bu morfologik va sintaktik qoidalarga rioya qilishni anglatadi.
- **So'z yasash me'yor.** Bu so'z yasash qoidalarga rioya qilishni anglatadi.
- **Punktuation me'yor.** Bu tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni anglatadi.
- **Uslubiy me'yor.** Bu nutq uslubiga rioya qilishni anglatadi.

Adabiy til me'yorlari quyidagi tarixiy o'zgarishlarga uchragan:

- **Fonetik me'yor.** Fonetik me'yorlar o'zgarishiga assimilyatsiya, dissimilyatsiya, tovush tushish, tovush qo'shish va tovush almashtirish kabi jarayonlar ta'sir qilgan. [42](#)

- **Leksik me'yor.** Adabiy tilga yangi so'zlar kirib kelgan, eskirgan so'zlar esa iste'moldan chiqqan. [41](#)

- **Grammatik me'yor.** Grammatik shakllar va foydalanishlar o'zgargan. [41](#)
- **Imlo me'yori.** Imlo qoidalari o'zgargan. [41](#)
- **Stilistik me'yor.** Stilistik foydalanishlar o'zgargan. [41](#)

Assimilyatsiya — bu so'z ichida yoki so'zlar orasida tovushlarning o'xshash yoki qo'shni tovushlarga moslashishini anglatuvchi fonetik jarayondir. Masalan, "eighth house" iborasida "eight" so'zi talaffuz qilinganda /t/ undoshi keyingi so'zning /h/ undoshiga moslashib, /θ/ (th) sifatida talaffuz qilinadi, natijada "eighth" so'zi hosil bo'ladi. [34](#)

Dissimilyatsiya — bu so'z ichida yoki so'zlar orasida tovushlarning o'xshashligini kamaytirish yoki qo'shni bo'lmagan tovushlardan farq qilishni oshirish jarayonidir. Masalan, ayrim ingliz shevalarida "hukumat" so'zi talaffuz qilinganda birinchi bo'g'indagi /a/ unlisi tushib qoladi, natijada "ovur" deb talaffuz qilinadi. [3](#)

Xulosa

Yoshlar nutqida adabiy til me'yorlarining o'zgarishi tilshunoslikda tabiiy va muqarrar jarayon hisoblanadi. Biroq, bu o'zgarishlarni nazorat qilish va adabiy tilni saqlash milliy til siyosatining muhim vazifasidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, adabiy me'yorlarni majburiy emas, balki zamonaviy va jozibali shaklda taklif etish orqali yoshlarni adabiy tilga jalb qilish mumkin.

Kelajak tadqiqotlari uchun yoshlar nutqining longitudinal monitoringi va sun'iy intellekt yordamida avtomatik tahlil qilish istiqbolli yo'nalishdir.

Tavsiyalar:

- Oliy ta'limda “Zamonaviy yoshlar nutqi va adabiy til” maxsus kursini joriy etish.
- Milliy korpus tilshunosligini rivojlantirish.

- Ommaviy axborot vositalari va kontent yaratuvchilar uchun adabiy til standartlarini takomillashtirish.

Adabiyotlar

1. Nurmonov A. *O'zbek tili me'yorlari va nutq madaniyati*. Toshkent, 2022.
2. Labov, W. *Principles of Linguistic Change*. Wiley-Blackwell, 2020.
3. Crystal, D. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, 2023.
4. Safoev A. Yoshlar nutqining sotsiolingvistik tahlili // *Til va adabiyot*, 2025.
5. Bourdieu, P. *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
6. O'zbekiston Respublikasi Til va adabiyot instituti tadqiqotlari (2024–2026).